

CZY PSYCHIATRIA JEST NAUKĄ HUMANISTYCZNĄ? PROBLEM ROZUMIENIA ŚRODOWISKA ZEWNĘTRZNEGO W PSYCHIATRII

Filip Stawski

Wprowadzenie

Punktem wyjścia dla podejmowanych rozważań jest twierdzenie, że ze względu na nieprecyzyjny przedmiot badań psychiatrii¹, na dzień dzisiejszy stanowi ona pewien konglomerat nauk, zawierający, poza dyscyplinami *stricte* medycznymi czy neurobiologicznymi, również humanistyczne, dostarczających narzędzi do badania wpływu środowiska kulturowego i społecznego na powstawanie i przebieg zaburzeń psychicznych². Taka perspektywa wymaga z kolei poszukiwania jednolitych metod badawczych i aparatu pojęciowego, pozwalającego na spojrzenie prawdziwie interdyscyplinarne, a nie jedynie polegające na luźnym powiązaniu poszczególnych dyscyplin. Aby takie metody

¹ D. Bolton, *What Is Mental Illness?*, [w:] *The Oxford Handbook of Philosophy and Psychiatry*, red. K.W.M. Fulford, Oxford 2013; D. Telles-Correia, S. Saraiva, J. Gonçalves, *Mental Disorder – The Need for an Accurate Definition*, „Frontiers in Psychiatry” 2018, nr 9(64); K. Fulford, G. Stanghellini, M. Broome, *What Can Philosophy Do for Psychiatry?*, „World Psychiatry: Official Journal of the World Psychiatric Association” 2004, nr 3(3), s. 130–135; E. Kendell, *What Are Mental Disorders?*, [w:] *Issues in Psychiatric Classification: Science, Practice and Social Policy*, New York 1986.

² L.J. Kirmayer, M.J.D. Ramstead, *Embodiment and Enactment in Cultural Psychiatry*, [w:] *Embodiment, Enaction, and Culture: Investigating the Constitution of the Shared*, red. C. Durt, T. Fuchs, Ch. Tewes, Cambridge – London 2017; L.J. Kirmayer, *Re-Visioning Psychiatry: Toward an Ecology of Mind in Health and Illness*, [w:] *Re-Visioning Psychiatry: Cultural Phenomenology, Critical Neuroscience and Global Mental Health*, red. L.J. Kirmayer, R. Lemelson, C. Cummings, Cambridge 2015, s. 622–660; L.J. Kirmayer, D. Crafa, *What Kind of Science for Psychiatry?*, „Frontiers in Human Neuroscience” 2014, nr 8(435).

wypracować, należy dokładniej określić, jak rozumiemy środowisko zewnętrzne, unikając ogólnych i trywialnych stwierdzeń takich jak „rzeczywistość zewnętrzna” czy „świat w którym żyjemy”. Zgodnie z przyjętą hipotezą, użytecznej koncepcji środowiska zewnętrznego, dla pełnego rozumienia choroby psychicznej, dostarcza analiza krajobrazu jako procesu³, rozróżnienie na przestrzeń i miejsce⁴, oraz koncepcja afordancji⁵, rozwijana w ramach podejścia poznania ucieleśnionego i osadzonego⁶. Zgodnie z intencjami twórców tych trzech idei, mają nam one dostarczać ram pojęciowych wyjaśniających funkcjonowanie podmiotu, jego cielesności i funkcji poznawczych w środowisku naturalnym oraz społeczno-kulturowym. W artykule przeanalizowano je pod kątem możliwości wypracowania spójnej koncepcji środowiska zewnętrznego jako istotnego czynnika kształtującego powstawanie i przebieg zaburzeń psychicznych⁷.

W pierwszej części tekstu omówiono zagadnienie naukowości psychiatrii, następnie przeanalizowano koncepcję krajobrazu jako procesu, czerpiącej z paradygmatu poznania ucieleśnionego i osadzonego oraz kategorii afordancji Jamesa Gibsona, przywołano również propozycję podziału otoczenia człowieka na przestrzeń i miejsce, dokonanego w ramach geografii humanistycznej. Celem tekstu jest rozważenie pytania, czy możemy potraktować psychiatrię jako konglomerat kilku dyscyplin badawczych, zarówno medycznych, jak i humanistycznych, mających na celu wyjaśnienie zjawiska choroby

³ Europejska Konwencja Krajobrazowa (Florenca, 2000), Dz. U. nr 14 poz. 98; L. Menatti, A.C Da Rocha, *Landscape and Health: Connecting Psychology, Aesthetics, and Philosophy through the Concept of Affordance*, „Frontiers in Psychology” 2016, nr 7(571); M. Heras-Escribano, M. De Pinedo-García, *Affordances and Landscapes: Overcoming the Nature-Culture Dichotomy through Niche Construction Theory*, „Frontiers in Psychology” 2018, nr 8.

⁴ Y-F. Tuan, *Przestrzeń i miejsce*, Warszawa 1987.

⁵ J. Gibson, *The Ecological Approach to Visual Perception*, New York 1979; J. Gibson, *The Theory of Affordances*, [w:] *Perceiving, Acting, and Knowing*, red. R. Shaw, J. Bransford, New York 1977; A. Chemero, *An Outline of a Theory of Affordances*, „Ecological Psychology” 2003, nr 15(2); H. Heft, *Affordances and the Body: An Intentional Analysis of Gibson's Ecological Approach to Visual Perception*, „Journal for the Theory of Social Behaviour” 1989, nr 19(1), s. 1–30.

⁶ S. Gallagher, *How the Body Shapes the Mind*, Oxford 2005; F. Varela, E. Thompson, E. Rosch, *The Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience*, 1991; A Goldman, F. Vignemont de, *Is Social Cognition Embodied?*, „Trends in Cognitive Sciences” 2009, nr 13(4), s. 154–159.

⁷ T. Fuchs, *Embodied Cognitive Neuroscience and Its Consequences for Psychiatry*, „Poiesis & Praxis” 2009, nr 6(3–4), s. 219–233; L.J. Kirmayer, M.J.D. Ramstead, dz. cyt.; A. Jakubik, *Kultura a zaburzenia psychiczne*, „Studia Psychologica” 2002, nr 4, s. 133–150.

psychicznej i zjednoczonych pod wspólnie rozumianą koncepcją interakcji człowieka i jego środowiska.

Psychiatria jako nauka?

Psychiatria jest bezsprzecznie specjalizacją medyczną⁸, jednak czy o konkretnej specjalizacji medycznej możemy w ogóle mówić jak o odrębnej nauce? Jest to niewątpliwie uproszczenie, oczywiście medycyna jako dziedzina praktycznie wykorzystująca wiedzę, opiera się na poszczególnych dyscyplinach, jak biologia, fizjologia, anatomia itp., które spełniają warunki naukowości. Uszczegóławiając pytanie tytułowe, powinniśmy więc pytać, czy psychiatria w swojej działalności spełnia kryteria naukowości, takie jak jednolita metoda, język, przedmiot badań, intersubiektywny charakter oraz odpowiednia moc eksplanacyjna i przewidywania. To właśnie poszczególne wymogi stawiane działalności naukowej budzą niekiedy wątpliwości w przypadku próby jednoznacznego wyodrębnienia przedmiotu badań psychiatrii⁹, a jakiś czas temu również całej psychiatrii¹⁰.

Psychiatria, jak każda dyscyplina naukowa, musi odpowiednio zdefiniować przedmiot swoich badań, jakim jest choroba/zaburzenie psychiczne. Jej status był w filozofii psychiatrii podejmowany bardzo często, jako jeden z jej podstawowych problemów. Najogólniej zaburzeniem psychicznym możemy określić pewne odchylenie myślenia czy rozumowania oraz związanych z tym postaw, uczuć oraz działań, które przez osoby je doświadczające lub społeczeństwo uznawane są za dysfunkcyjne i wymagające odpowiedniego leczenia¹¹. To dosyć ogólna i raczej niekontrowersyjna koncepcja, która odpowiada na pytanie, co należy rozumieć poprzez zaburzenie psychiczne, nie odpowiada natomiast, czym w istocie ono jest. Ogólny podział stanowisk, starających się na to odpowiedzieć, przebiega pomiędzy modelem ściśle medycznym (próbującym określić chorobę jako zaburzenie lub uszkodzenie

⁸ S. Guze, *Why Psychiatry Is a Branch of Medicine*, Oxford 1992.

⁹ T. Insel, *Transforming Diagnosis*, 2013; H. Walter, *The Third Wave of Biological Psychiatry*, „Frontiers in Psychology” 2013, nr 4; S. Puzyński, *Choroba psychiczna – problemy z definicją oraz miejscem w diagnostyce i regulacjach prawnych*, „Psychiatria Polska” 2007, nr XLI(3), s. 299–308; D. Bolton, dz. cyt.

¹⁰ T.S. Szasz, *The Myth of Mental Illness*, „American Psychologist” 1960, nr 15(2), s. 113–118; M. Foucault, *Historia szaleństwa w dobie klasycyzmu*, Warszawa 1987.

¹¹ J. Radden, *Mental Disorder (Illness)*, [w:] *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2019 Edition), 2019.

konkretnych struktur ciała – zazwyczaj centralnego układu nerwowego), a konstruktywistycznym (w skrajnej wersji charakterystycznym dla nurtu antypsychiatrii, traktującego chorobę jako konstrukt jedynie społeczny)¹². Powszechnie przyjmuję się model biopsychospołeczny¹³, można jednak wyodrębnić trzy generalne sposoby rozumienia zaburzeń psychicznych:

1. rozumiejących chorobę jako zbiór powtarzalnych i względnie stałych symptomów (typowo objawowe podejście);
2. postrzegające chorobę jako zbiór symptomów, ale dopuszczający możliwość obiektywnego wskazania biologicznego mechanizmu, jaki za nimi stoi;
3. rozumiejący chorobę psychiczną *stricte* biologiczne, gdzie można wskazać jej przyczyny i mechanizmy i odróżnić ją od funkcjonowania normalnego.

Przedmiotem badań psychiatrii są więc albo specyficzne zmiany neurobiologiczne i fizjologiczne (wówczas możemy redukować ją do neurobiologii czy neuronauki poznawczej), albo zmiany neurobiologiczne jednak w kontekście konkretnego stanu cielesnego, subiektywnego, środowiskowego, społecznego czy kulturowego¹⁴. Taka perspektywa, poza analizami ściśle biologicznymi, musiałaby obejmować również aspekty kulturoznawcze¹⁵, fenomenologiczne¹⁶, socjologiczne¹⁷ itd. Badania kliniczne oraz stanowiska obecne w filozofii umysłu i kognitywistyce ciążyą zdecydowanie ku drugiemu podejściu. Wyłania się z niego obraz psychiatrii nie tylko jako dziedziny medycznej opartej na danych

¹² A. Kapusta, *Spór o pojęcie choroby psychicznej*, [w:] *Bioetyka*, red. J. Różyńska, W. Chańska, Warszawa 2013; B. Gert, C. Culver, K. Danner Clouser, *Bioetyka – ujęcie systematyczne*, Gdańsk 2009; M. MacLachlan, *Embodiment: Clinical, Critical, and Cultural Perspectives on Health and Illness*, 2004.

¹³ G.L. Engel, *The Need for a New Medical Model: A Challenge for Biomedicine*, „Science” 1977, nr 196(4286), s. 29–36.

¹⁴ T. Fuchs, dz. cyt.; T. Froese, T. Fuchs, *The Extended Body: A Case Study in the Neurophenomenology of Social Interaction*, „Phenomenology and the Cognitive Sciences” 2012, nr 11(2), s. 205–235; L.J. Kirmayer, M.J.D. Ramstead, dz. cyt.; Z. Drayson, *Embodied Cognitive Science and Its Implications for Psychopathology*, „Philosophy, Psychiatry, and Psychology” 2009, nr 16(4), s. 329–340.

¹⁵ L.J. Kirmayer, dz. cyt.

¹⁶ H. Spiegelberg, *Phenomenology in Psychology and Psychiatry; a Historical Introduction*, New York 1972; K.S. Kendler, J. Parnas, *Philosophical Issues in Psychiatry: Explanation, Phenomenology, and Nosology*, 2008; T. Fuchs, J. Schlimme, *Embodiment and Psychopathology: A Phenomenological Perspective*, „Current Opinion in Psychiatry” 2009, nr 22, s. 570–575.

¹⁷ G. Bendelow, *Sociology and Concepts of Mental Illness*, „Philosophy, Psychiatry and Psychology” 2004, nr 11(2), s. 145–146.

eksperymentalnych i klinicznych, w ramach naszej wiedzy dotyczącej budowy i funkcjonowania układu nerwowego, ale interdyscyplinarnej dziedziny badań, obejmującej wymienione wyżej dyscypliny, tworząc coś na kształt psychiatrii interdyscyplinarnej. Pozostałe pozamedyczne dyscypliny mogące wchodzić w skład tak rozumianej psychiatrii, koncentrować się będą przede wszystkim na aspekcie środowiskowym zaburzenia psychicznego. Problem jaki może się pojawić, to zróżnicowane rozumienie środowiska zewnętrznego w ramach poszczególnych dyscyplin. Zgodnie z założeniami, psychiatria interdyscyplinarna¹⁸, obejmująca nauki medyczne oraz humanistyczne, określająca przedmiot swoich badań, musi wypracować jednolitą koncepcję podmiotu, środowiska zewnętrznego oraz wzajemnej interakcji.

Składnik środowiskowy w kształtowaniu zaburzeń psychicznych

Istotny wpływ środowiska na powstanie i przebieg zaburzeń psychicznych postuluje wspomniany model biopsychospołeczny, podejście to zaowocowało interdyscyplinarnymi badaniami, wykształceniem się psychiatrii kulturowej oraz propozycjami tworzenia jednolitego podejścia do zaburzeń psychicznych w kontekście cielesności zakorzenionej w pewnej rzeczywistości środowiskowej.

Zrozumienie samej interakcji podmiotu i środowiska (naturalnego i społeczno-kulturowego) wymaga uszczegółowienia pojęcia środowiska. Dwie komplementarne koncepcje mogą pomóc osiągnąć ten cel: podział na przestrzeń i miejsce dokonane w ramach geografii humanistycznej¹⁹, oraz koncepcja krajobrazu jako procesu (ang. *processual landscape*) wypracowanego na podstawie idei afordancji²⁰. Takie ujęcie tematu pozwoli niejako zamazać dystynkcje zarówno pomiędzy podmiotem i środowiskiem (co jest postulowane w ramach koncepcji poznania ucieleśnionego i osadzonego), oraz pomiędzy składnikiem naturalnym i kulturowym środowiska.

Myśląc o środowisku zewnętrznym mamy zazwyczaj na myśli ze-spół elementów w naszym najbliższym otoczeniu. W ich skład mogą wchodzić obiekty materialne zajmujące pewne miejsce w obiektywnej przestrzeni, w tym: naturalne, takie jak drzewa oraz artefakty będą-

¹⁸ F. Schneider, W. Maier, *Interdisziplinäre Psychiatrie*, „Nervenarzt” 2010.

¹⁹ Y-F. Tuan, *Przestrzeń i miejsce*, dz. cyt.

²⁰ L. Menatti, A.C. Da Rocha, dz. cyt.

ce wytworem człowieka – od mebli, telefonu, kubka po samochody, budynki czy całe miasta. Idąc dalej możemy wziąć pod uwagę innych ludzi oraz elementy bardziej abstrakcyjne, takie jak instytucje, państwo, prawo itp. Człowiek kreuje więc środowisko i jest przez nie kształtowany. Wszystkie jego elementy są zawsze doświadczane przez jednostkę z konkretnymi uwarunkowaniami biologicznymi (ograniczonymi przez cielesność i jej motorykę), przyjętymi normami społecznymi, zdolnościami poznawczymi, historią, światopoglądem, kondycją psychiczną itd. Rzeczywistość nie jest jedynie wypełniona obiektami, ale z perspektywy podmiotu przede wszystkim ograniczeniami i możliwościami działania, znaczeniami, wartościami itd.²¹ Są to właśnie czynniki, których obecność odróżnia przestrzeń od miejsca. To istotne z perspektywy prowadzonych rozważań rozróżnienie zostało dokonane na gruncie tzw. geografii humanistycznej²². Zgodnie z nim przestrzeń stanowi pewną abstrakcyjną lokalizację, pozbawioną konkretnego znaczenia oraz powiązania z człowiekiem czy społeczeństwem. Jest to raczej obiektywny wycinek rzeczywistości, obszar mogący zawierać zespół fizycznych elementów. Miejsce z kolei jest czymś więcej niż lokalizacją, ponieważ jest współtworzone przez ludzkie doświadczenie²³. Jest rzeczywistością wypełnioną możliwościami i ograniczeniami działania, normami, wartościami i znaczeniami nadawanymi zarówno przez konkretnego człowieka, jak i społeczność, która następnie narzuca je jednostce w ramach socjalizacji. Można również w tym kontekście mówić o kategorii nieco szerszej niż miejsce, jakim jest krajobraz, czyli konkretna przestrzeń konstytuowana poprzez ludzi i ich środowisko, dostarczające konkretnych ograniczeń, znaczeń czy możliwości działania²⁴. Krajobraz zawiera w sobie powyższe rozumienie miejsca, obejmuje jednak ponadto zjawiska takie jak religia i sztuka, stara się również zdefiniować podmiot podlegającym jej wpływowi jako jednostkę (agenta) z konkretnym bagażem doświadczeń, historią, pamięcią, kondycją psychiczną, cielesnością i zdolnością zarówno fizyczną, jak i uwarunkowaną nabytymi kompetencjami do interakcji z poszczególnymi elementami rzeczywistości oraz innymi uczestnikami²⁵. Jest to obszar postrzegany i doświadczany przez ludzi, którego charakter stanowi

²¹ M. Heras-Escribano, M. De Pinedo-García, dz. cyt.

²² Y-F. Tuan, *Humanistic Geography*, „Annals of the Association of American Geographers” 1976, nr 66(2), s. 266–276.

²³ Y-F. Tuan, *Przestrzeń i miejsce*, dz. cyt.; Y-F. Tuan, *Humanistic Geography*, dz. cyt.

²⁴ Europejska Konwencja Krajobrazowa.

²⁵ L. Menatti, A.C. Da Rocha, dz. cyt.; M. Heras-Escribano, M. De Pinedo-García, dz. cyt.

rezultat czynników przyrodniczych i działalności człowieka i cechuje się nieustanną interakcją zawartych w niej elementów (materialnych i abstrakcyjnych), zarówno z zanurzonymi w niej użytkownikami, jak i pomiędzy samymi użytkownikami. Krajobraz nie stanowi więc w tym przypadku jedynie nadzwyczajnego widoku, jak rozumiany jest potocznie, ale również codzienne środowisko, które nas otacza. Podejściem akcentującym rolę interakcji podmiotu ze środowiskiem oraz znaczenie cielesności w kształtowaniu funkcji emocjonalnych czy poznawczych jest koncepcja poznania ucieleśnionego i osadzonego. Poznanie i percepcja jest więc efektem aktywnego eksplorowania rzeczywistości przez aktywny, cielesny podmiot²⁶. Taki dynamiczny proces odnajdywania, doświadczania oraz działania stanowi podłoże do aktywnej interakcji podmiotu i środowiska. Interakcję tę można scharakteryzować w kategoriach afordancji, zaproponowanej w ramach psychologii ekologicznej Jamesa Gibsona²⁷. Nie ma zgody odnośnie jednoznacznego rozumienia afordancji i do dzisiaj trwa dyskusja nad tym, jak należy je traktować²⁸. Abstrahując jednak od całego filozoficznego balastu, jakim obciążone jest to pojęcie, afordancję możemy najprościej określić jako możliwości działania oferowane podmiotowi przez elementy otoczenia (artefakty, budynki, obiekty środowiska naturalnego, inni ludzie itp.). Nie stanowią one jednak abstrakcyjnych, niezależnych od umysłu własności fizycznych, tak samo jak nie można ich traktować jako cech czysto subiektywnych²⁹. Raczej jako własności poszczególnych elementów otoczenia relacyjnych wobec organizmu, który ich doświadcza w określony sposób ze względu na swoje doświadczenie, budowę, potrzeby, możliwości motoryczne itp. Najczęściej przytaczanymi przykładami afordancji jest np. możliwość chwycenia kubka, którą oferuje on użytkownikowi ze względu na swoją budowę i „pasowanie” do ręki; lub krzesło, którego konstrukcja, wytrzymałość, wymiary i kontekst w jakim się pojawia, umożliwiają siedzenie. Z mniej oczywistych przykładów wymienić można kastet. Ten niewielki, nieskomplikowany przedmiot oferuje podmiotowi, również takiemu niemającemu pojęcia jakiego jest jego przeznaczenie, możliwość uchwycenia, przełożenia palców

²⁶ L.A. Shapiro, *Embodied Cognition*, [w:] *The Oxford Handbook of Philosophy of Cognitive Science*, red. E. Margolis, R. Samuels, S. Stich, Oxford 2012; S. Hurley, *Consciousness in Action*, Harvard 1998; S. Gallagher, dz. cyt.; J. Gibson, *The Ecological Approach to Visual Perception*, dz. cyt.

²⁷ J. Gibson, *The Ecological Approach to Visual Perception*, dz. cyt.; J. Gibson, *The Theory of Affordances*, dz. cyt.

²⁸ A. Chemero, dz. cyt.

²⁹ M. Heras-Escribano, M. De Pinedo-García, dz. cyt.

przez obręcz, co automatycznie skłania do zaciśnięcia dłoni, oferując jednocześnie możliwość nadania większej siły przy wyprowadzeniu pchnięcia, uderzenia itp. Afordancje, jakich doświadczamy, zależą również od kontekstu sytuacyjnego, np. kosz na śmieci może afordować możliwość wrzucenia do środka, odwrócenia i użycia jako bębenka, albo wybicia szyby w sytuacji kryzysowej.

W kontekście prowadzonych rozważań istotne są więc afordancje uwarunkowane nie tylko budową ciała, ale również doświadczeniem, normami i praktykami społecznymi. W literaturze wyodrębniono afordancje społeczne oraz kulturowe (mogące obejmować relację podmiotu do innej osoby i jej ciała – np. wyglądu, gestów itp., ale również artefaktów, z którymi interakcja ma charakter ściśle społeczny, np. religijny), będące rezultatem tworzonych przez człowieka nisz kulturowych³⁰. Wśród afordancji kulturowych wyróżniono podtyp afordancji konwencjonalnych. Takie możliwości działania, których zaistnienie wymaga od podmiotu umiejętności odczytywania norm, konwencji, praktyk społecznych i możliwości współpracy specyficznych dla środowiska, w którym jest zanurzony³¹. W trakcie rozwoju człowiek jest kształtowany w kierunku odnajdywania konkretnych afordancji na podstawie konwencji kulturowych czy norm społecznych kształtujących naszą wrażliwość na reagowanie na konkretne afordancje, tak aby skutecznie zarządzać działaniem.

W tym kontekście pojawia się również pytanie, czy są one normatywne, co jest istotne z punktu prowadzonych rozważań. Tak jak wspomniano wcześniej, afordancje występują zarówno pomiędzy artefaktem i użytkownikiem, jak i pomiędzy zwierzętami, w tym ludźmi. Tego typu afordancje angażują np. parę osób do określonego współdziałania. Zgodnie z opinią niektórych badaczy, tego rodzaju „możliwości działania” wobec innych osób oparte na danych praktykach społecznych, socjalizacji itp., umożliwiają szybkie zorientowanie się na temat np. moralnego charakteru danego działania. Zgodnie z takim podejściem niektóre afordancje społeczne możemy traktować jako normy właściwe określonym grupom społecznym.

Kategoria afordancji stanowi interesującą ideę stanowiącą podłoże dla koncepcji krajobrazu, mogącą pomóc przezwyciężyć zarówno dychotomię pomiędzy tym co subiektywne i obiektywne oraz środo-

³⁰ M.J.D. Ramstead, S.P.L. Veissière, L.J. Kirmayer, *Cultural Affordances: Scaffolding Local Worlds through Shared Intentionality and Regimes of Attention*, „Frontiers in Psychology” 2016.

³¹ Tamże.

wiskiem kulturowym i naturalnym. Umożliwia również precyzyjniejszy opis środowiska rozumianego jako komponent ciągłej interakcji z podmiotem, przez co może okazać się bardzo pomocna jeśli chodzi o rozumienie zaburzeń psychicznych³², które można by określić jako zaburzenie interakcji podmiotu ze środowiskiem lub aktywowanie niewłaściwych afordancji w danej sytuacji środowiskowej, jednak analiza taka wychodziłaby poza ramy artykułu.

W oparciu o koncepcję afordancji oraz wspomniane wcześniej pojęcie krajobrazu, wyszczególniono w literaturze kategorię krajobrazu jako procesu³³. Pojęcie to zostało zaproponowane w kontekście wpływu środowiska zewnętrznego na zdrowie i dobrostan jednostki. Przywoływani badacze w oparciu o przegląd badań z zakresu psychologii ewolucyjnej, psychologii ekologicznej (głównie zaproponowanej w jej ramach koncepcji afordancji), oraz filozofii przyjmują wizję człowieka jako uwikłanego, poprzez swoją cielesność, w dynamiczną i nieprzerwaną interakcję ze środowiskiem³⁴. Człowiek poprzez aktywną percepcję i eksplorację rzeczywistości kształtuje środowisko, podobnie jak środowisko ma nieodłączny wpływ na procesy poznawcze, dobrostan, jak i kondycję psychiczną. Koncepcja krajobrazu rozumianego jako proces oparta jest na kilku założeniach, zgodnie z którymi jego odbiorca jest konkretnym bytem cielesnym stanowiącym pewien filtr w odbiorze rzeczywistości, percepcja natomiast odbywa się przez jego aktywne działanie w przestrzeni. Odbiorca jest również uwarunkowany kulturowo, co determinuje doświadczanie rzeczywistości przez pryzmat swoich doświadczeń, wiedzy, światopoglądu itp. Fakt ten łączy się z kolejnym założeniem, zgodnie z którym percepcji krajobrazu nie można charakteryzować jedynie jako wymiany informacji między podmiotem a otoczeniem (a tym bardziej na zasadzie bodźca-reakcji). Percepcja stanowi raczej proces, interakcję pomiędzy podmiotem a afordancjami umożliwiającymi działanie w rzeczywistości i jej rozumienie. Odbieramy więc afordancje, których forma zależna jest od naszego biologiczno-kulturowego zaplecza oraz struktury obiektów świata zewnętrznego. Naturalnym wnioskiem i jednocześnie kolejnym filarem krajobrazu jako procesu jest fakt, że zarówno oddzielenie podmiotu od otoczenia, jak i komponentów naturalnych i kulturowych w obrębie samego otoczenia ma

³² L.J. Kirmayer, M.J.D. Ramstead; A.M.Kleinman, *Cultural Psychiatry in Historical Perspective*, [w:] *Textbook of Cultural Psychiatry*, red. K. Bhui, D. Bhugra, Cambridge 1977, s. 3–19.

³³ L. Menatti, A.C. Da Rocha, dz. cyt.

³⁴ Tamże.

charakter jedynie konceptualny i dydaktyczny³⁵. Zrozumienie ucieleśnionej i osadzonej interakcji wszystkich elementów wymaga zatarcie tych granic. Ich pierwotne oddzielenie odzwierciedlone jest również w podziale nauk, utrudniającym niekiedy dostrzeżenie, że rzeczywistość jest jedna, a specjalizacje mają jedynie na celu porządkowanie wiedzy i dydaktyki. Zamazanie tego podziału osłabia zatem przytoczone na początku wątpliwości na temat tego, czy psychiatria jest nauką humanistyczną; czy i w jakim zakresie powinna czerpać z innych dyscyplin; w jakim stopniu kultura wpływa na przebieg zaburzeń psychicznych; jak powinniśmy rozumieć samo zaburzenie psychiczne itp. Opierając się na przytoczonych koncepcjach i aplikując je na gruncie filozofii psychiatrii staje się jasne, że psychiatria z zasady stanowi dziedzinę interdyscyplinarną, której celem jest wypracowanie jednolitego na gruncie wszystkich tych dyscyplin rozumienia choroby psychicznej. Dzięki temu możliwe jest wypracowanie jednolitej metody, języka oraz paradygmatu, osłabiający zarzuty pod adresem naukowości samej psychiatrii.

Zakończenie

Podjętym rozważaniom przyswiecało założenie, że psychiatria ze względu na przedmiot swoich badań, jakim jest udział i interakcja mózgu, cielesności oraz środowiska zewnętrznego w kształtowaniu i przebiegu choroby psychicznej, nie może jedynie ograniczać się do badań mózgu, ale obejmować dyscypliny humanistyczne, umożliwiające opis aspektu środowiskowego. Istotny wpływ środowiska zewnętrznego na zaburzenie psychiczne stanowi truizm, jednak istotnym jest określenie jak rozumiemy środowisko zewnętrzne. W innym przypadku psychiatria interdyscyplinarna nie będzie spełniać wymogu podejścia naukowego, jakim jest wspólny język, przedmiot badań itp. Badanie komponentu środowiskowego konieczne do zrozumienia zjawiska choroby psychicznej leży częściowo w domenie nauk humanistycznych, i faktycznie brakuje jednolitej koncepcji tego, jak należy rozumieć środowisko oraz jak badać jego interakcję z podmiotem. Cennych narzędzi dostarcza tutaj, po pierwsze, koncepcja poznania ucieleśnionego i usytuowanego, postulująca nietrywialny wpływ ciała i środowiska zewnętrznego na kształtowanie funkcji poznawczych oraz ściśle z nią

³⁵ M. Heras-Escribano, M. De Pinedo-García, dz. cyt.

związana koncepcja afordancji wypracowana na polu psychologii ekologicznej. Po drugie propozycja rozróżnienia przestrzeni oraz miejsca wypracowana w ramach geografii humanistycznej, a po trzecie propozycja krajobrazu jako procesu. Dostarczane przez te idee rozumienie człowieka, jego środowiska zewnętrznego oraz ich nieustannej interakcji jaka pomiędzy nimi zachodzi, może umożliwić skuteczniejszą integrację dyscyplin wchodzących w zakres psychiatrii interdyscyplinarnej, a co za tym idzie, wypracowanie bliższej rzeczywistości koncepcji zaburzenia psychicznego.

Bibliografia

- Bendelow G., *Sociology and Concepts of Mental Illness*, „Philosophy, Psychiatry, and Psychology” 2004, nr 11(2).
- Bolton D., *What Is Mental Illness?*, [w:] *The Oxford Handbook of Philosophy and Psychiatry*, red. K.W.M. Fulford, M. Davies, R.G.T. Gipps, G. Graham, J.Z. Sadler, G. Stanghellini, Oxford 2013.
- Chemero A., *An Outline of a Theory of Affordances*, „Ecological Psychology” 2003, nr 15(2).
- Drayson Z., *Embodied Cognitive Science and Its Implications for Psychopathology*, „Philosophy, Psychiatry, and Psychology” 2009, nr 16(4).
- Engel G.L., *The Need for a New Medical Model: A Challenge for Biomedicine*, „Science” 1977, nr 196(4286).
- Europejska Konwencja Krajobrazowa (Florencja, 2000), Dziennik Ustaw nr 14 poz. 98.
- Foucault M., *Historia szaleństwa w dobie klasycyzmu*, Warszawa 1987.
- Froese T., Fuchs T., *The Extended Body: A Case Study in the Neuropsychology of Social Interaction*, „Phenomenology and the Cognitive Sciences” 2012, nr 11(2), s. 205–235.
- Fuchs T., *Embodied Cognitive Neuroscience and Its Consequences for Psychiatry*, „Poiesis & Praxis” 2009, nr 6(3–4).
- Fuchs T., Schlimme J., *Embodiment and Psychopathology: A Phenomenological Perspective*, „Current Opinion in Psychiatry” 2009, nr 22.
- Fulford K., Stanghellini G., Broome M., *What Can Philosophy Do for Psychiatry?*, „World Psychiatry: Official Journal of the World Psychiatric Association (WPA)” 2004, nr 3(3).
- Gallagher S., *How the Body Shapes the Mind*, Oxford 2005.
- Gert B., Culver C., Danner Clouser K., *Bioetyka – ujęcie systematyczne*, Gdańsk 2009.

- Gibson J., *The Ecological Approach to Visual Perception*, Mifflin, Houghton 1979.
- Gibson J., *The Theory of Affordances*, [w:] *Perceiving, Acting, and Knowing*, red. R. Shaw, J. Bransford, 1977.
- Goldman A., Vignemont de F., *Is Social Cognition Embodied?*, „Trends in Cognitive Sciences” 2009, nr 13(4).
- Guze S., *Why Psychiatry Is a Branch of Medicine*, 1992.
- Heft H., *Affordances and the Body: An Intentional Analysis of Gibson’s Ecological Approach to Visual Perception*, „Journal for the Theory of Social Behaviour” 1989, nr 19(1), s. 1–30.
- Heras-Escribano M., De Pinedo-García M., *Affordances and Landscapes: Overcoming the Nature–Culture Dichotomy through Niche Construction Theory*, „Frontiers in Psychology” 2018, nr 8.
- Hurley S., *Consciousness in Action*, Harvard University Press, Harvard 1998.
- Insel T., *Transforming Diagnosis*, 2013.
- Jakubik A., *Kultura a zaburzenia psychiczne*, „Studia Psychologica” 2002, nr 4.
- Kapusta A., *Spór o pojęcie choroby psychicznej*, [w:] *Bioetyka*, red. J. Różyńska W. Chańska, Warszawa 2013.
- Kendell E., *What Are Mental Disorders?*, [w:] *Issues in Psychiatric Classification: Science, Practice and Social Policy*, 1986.
- Kendler K.S., Parnas J., *Philosophical Issues in Psychiatry: Explanation, Phenomenology, and Nosology*, Johns Hopkins University Press, 2008.
- Kirmayer L.J., *Re-Visioning Psychiatry: Toward an Ecology of Mind in Health and Illness*, [w:] *Re-Visioning Psychiatry: Cultural Phenomenology, Critical Neuroscience and Global Mental Health*, red. L.J. Kirmayer, R. Lemelson, C. Cummings, Cambridge 2015.
- Kirmayer L.J., Ramstead M.J.D., *Embodiment and Enactment in Cultural Psychiatry*, [w:] *Embodiment, Enaction, and Culture: Investigating the Constitution of the Shared*, red. C. Durt, T. Fuchs, C. Tewes, MIT Press, 2017).
- Kirmayer L.J., Crafa D., *What Kind of Science for Psychiatry?*, „Frontiers in Human Neuroscience” 2014, nr 8.
- Kleinman A.M., *Cultural Psychiatry in Historical Perspective*, [w:] *Textbook of Cultural Psychiatry*, red. K. Bhui, D. Bhugra, Cambridge 1977.
- MacLachlan M., *Embodiment: Clinical, Critical, and Cultural Perspectives on Health and Illness*, Open University Press, 2004.

- Menatti L., Casado Da Rocha A., *Landscape and Health: Connecting Psychology, Aesthetics, and Philosophy through the Concept of Affordance*, „Frontiers in Psychology” 2016.
- Pużyński S., *Choroba psychiczna – problemy z definicją oraz miejscem w diagnostyce i regulacjach prawnych*, „Psychiatria Polska” 2007, nr XLI(3).
- Radden J., *Mental Disorder (Illness)*, [w:] *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2019 Edition), 2019.
- Ramstead M.J.D., Veissière S.P.L., Kirmayer L.J., *Cultural Affordances: Scaffolding Local Worlds through Shared Intentionality and Regimes of Attention*, „Frontiers in Psychology” 2016.
- Schneider F., Maier W., *Interdisziplinäre Psychiatrie*, „Nervenarzt” 2010, s. 1279–1280
- Shapiro L.A., *Embodied Cognition*, [w:] *The Oxford Handbook of Philosophy of Cognitive Science*, red. E. Margolis, R. Samuels, S. Stich, Oxford 2012.
- Spiegelberg H., *Phenomenology in Psychology and Psychiatry; a Historical Introduction*, New York 1972.
- Szasz T.S., *The Myth of Mental Illness*, „American Psychologist” 1960, nr 15(2).
- Telles-Correia D., Saraiva S., Gonçalves J., *Mental Disorder – The Need for an Accurate Definition*, „Frontiers in Psychiatry” 2018, nr 9.
- Tuan Y.-F., *Humanistic Geography*, „Annals of the Association of American Geographers” 1976, nr 66(2).
- Tuan Y.-F., *Przestrzeń i miejsce*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1987.
- Varela F., Thompson E., Rosch E., *The Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience*, MIT Press, 1991.
- Walter H., *The Third Wave of Biological Psychiatry*, „Frontiers in Psychology” 2013, nr 4.

Abstract

One of the most frequent problem taken in the philosophy of psychiatry is the question about the role of neurobiological and environmental factors (natural and socio-cultural) in the development of mental disorders. Investigating the influence of this second group of factors requires psychiatry to adopt a cultural, social or philosophical point of view, and create an interdisciplinary perspective. However, each of the individual disciplines, uses a different language, concepts and paradigms. It may be an obstacle in a consistent description of the phenomenon of mental illness. According to the hypothesis, the concept that can help develop a unified approach to this problem is the processual landscape, the concept of embodied and embedded cognition and James Gibson's idea of affordances. First I shall introduce the problem of the scientific validity of psychiatry, then I am going to discuss the conception of environment based on the theory of processual landscape, James Gibson's affordances and a proposal to distinguish between space and place. Finally, I shall consider the possibility of applying this understanding of the environment within interdisciplinary psychiatry.

Keywords: psychiatry, embodied cognition, affordances, mental disorder